

Što Bošnjaci, Hrvati i Srbi misle jedni o drugima

Božo Skoko

**Najnegativnije osobine jedni
drugima pripisuju Bošnjaci i Srbi:**

**Bošnjaci su za Srbe *dvolični,*
nazadni, neiskreni, ali i spremni
pomoći i marljivi, dok su Srbi
za Bošnjake hladni, dvolični,
*agresivni, okrutni***

Bosna i Hercegovini je višenacionalno društvo koje čine Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi, te nacionalne manjine. Premda je prošlo 15 godina od svršetka rata, međunacionalne napetosti još su očite, suradnja među pripadnicima triju naroda razmjerno je slaba, a nema ni zajedničkih stajališta o prošlosti i budućnosti zemlje. Na posljednjim izborima u listopadu 2010. nacionalne stranke opet su postigle veliki uspjeh. Socijaldemokratska partija BiH (SDP), koja se predstavlja kao vodeća građanska i multietnička stranka, na tim je izborima progovorila uvelike tipičnom bošnjačkom političkom retorikom. Stoga će biti vrlo teško provesti dugo najavljivane ustavne reforme i osigurati željeni suživot bez poznavanja prirode odnosa između triju naroda, te nagomilanih međusobnih stereotipa i negativnih percepcija. Negativna stajališta jednih o drugima, koja često prerastaju u nesnošljivost i mržnju, nemoguće je ignorirati, kao što često čine predstavnici međunarodnih institucija. Analizirajući uzroke raspada Jugoslavije i krvavih ratova koji su uslijedili, MacDonald (2010:376) je ustvrdio da su upravo potiskivane traume iz prošlosti pridonijele stvaranju ozračja koje je pogodovalo bujanju negativnih mitova i vjerovanju masa u njih. Ondašnja je država, misli MacDonald, potiskivala sjećanja na traumatična iskustva iz Drugoga svjetskog rata, te su se ona usmenom predajom prenosila s koljena na koljeno i na koncu pridonijela krvavim sukobima. Kako se to ne bi ponovilo u BiH, građani te države, pripadnici svih naroda, trebaju se suočiti s prošlošću i "ovladati" njome. Stereotipi i mitovi imaju posebnu ulogu u razumijevanju međusobnih odnosa. Obično dolaze do izražaja u vrijeme kriza vrijednosnog sustava, te prije

Božo Skoko, docent na Fakultetu političkih znanosti. Predaje odnose s javnošću. Jesenas mu je izašla knjiga *Hrvatska i susjedi – kako Hrvatsku doživljavaju u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji, Sloveniji i Srbiji*. E-pošta: bskoko@fpzg.hr

i poslije velikih i nasilnih sukoba. Stoga je važno steći uvid u to kako se pripadnici triju konstitutivnih naroda u BiH međusobno percipiraju, koliko su uistinu spremni živjeti jedni s drugima, te kako gledaju na zajedničku državu. Tom problematikom dosad se ozbiljno bavilo tek nekoliko autora.

Izdavam, ponajprije, studiju *Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka* (2005) Nebojše Petrovića. U empirijskom istraživanju koje je provedeno 2002. na uzorku od 4.824 mladih ljudi iz BiH, Hrvatske i Srbije Petrović je istraživao, među ostalim, i postojanje međusobnih stereotipa u ta tri naroda. Ustanovio je da su Srbi najčešće percipirali Hrvate kao *nacionaliste* (28,7%), *podle* (20,9%), *hladne* (19,7%), *nadmene* (19,7%), *dvolične* (16,9%), ali i *kulturne* ljude (15,8%). Istodobno, Srbi su Bošnjake vidjeli kao *religiozne* (42,1%), *fanatične* (27,2%), *fundamentaliste* (19,3%) i *nazadne* (17,7%), ali i *gostoljubive* (9,5%). Nitko od srbijanskih ispitanika nije za Bošnjake vezao pridjeve *napredni*, *liberalni* i *kulturni*. Bošnjaci su najčešće percipirali Srbe kao *okrutne* (33,7%), *ratoborne* (29,1%), *nacionaliste* (26,0%), *nasilne* i *agresivne* (po 25,3%), te *ponosne* ljude (7,1%). Najviše

61% Hrvata i 82% Bošnjaka očekuju od Srba da osvijeste svoju krivicu za rat i da se ispričaju za ratne zločine

je bošnjačkih ispitanika gledalo na Srbe kao na okrutne ljude (29,9%). Bošnjački ispitanici najčešće su kazali da su Hrvati *dvolični* (28,6%), *podli* (27,9%), *lukavi* (26,6%), *nacionalisti* (24,0%), *neiskreni* (22,7%), ali i *kulturni* (8,4%). Hrvatski ispitanici najčešće su percipirali Srbe kao *ratoborne* (29,1%), *nacionaliste* (21,1%), *agresivne* (20,0%) i *domoljubne* (16,0%), a Bošnjake kao *religiozne* (33,7%), *gostoljubive* (22,9%), *konzervativne* (20,6%), *duhovite* (17,1%), *tradicionaliste* (15,4%) i *vesele* (14,9%). Takva percepcija Bošnjaka iz hrvatske perspektive mogla bi na prvi pogled iznenaditi, ali nalaze objašnjava to što su anketirani ispitanici u Hrvatskoj, a ne u BiH koji mnogo negativnije percipiraju svoje bošnjačke sugrađane.

Srđan Puhalo u dva je navrata, 2002. i 2009. na razini BiH istraživao etničku distancu među pripadnicima triju naroda. Uspoređujući nalaze svoja dva metodološki slična istraživanja u knjizi *Etnička distanca i (auto)stereotipi građana Bosne i Hercegovine* Puhalo (2009:57) zaključuje kako se etnička distanca Hrvata prema Srbima donekle smanjila u odnosu prema 2002. godini, a uzrok promjena vidi u otvorenoj potpori Srba i njihovih političkih vođa hrvatskim zahtjevima da se uspostavi treći entitet ili poseban televizijski kanal na hrvatskom jeziku, te činjenici da u proteklom razdoblju nije bilo značajnijih sukoba Srba i Hrvata u BiH. Zanimljivo je, pritom, da Hrvati podjednako prihvaćaju, odnosno odbacuju i Bošnjake i Srbe. Rezultati Puhalova istraživanja pokazali su da Bošnjaci više prihvaćaju Hrvate nego Srbe. No zabrinjavajuće je to što je etnička distanca Bošnjaka prema drugim narodima povećana u odnosu na prethodno istraživanje. Slično se dogodilo i sa srpskim ispitanicima, a Puhalo (2009:57) uzrok vidi u političkoj radikalizaciji i strahu Srba za opstanak Republike Srpske. Zanimljivo je, nadalje, da su Hrvati i za Srbe najpoželjniji narod. I Bošnjaci i Srbi gledaju na Hrvate kao civiliziran i kulturn

broj 4 - prosinac 2010.

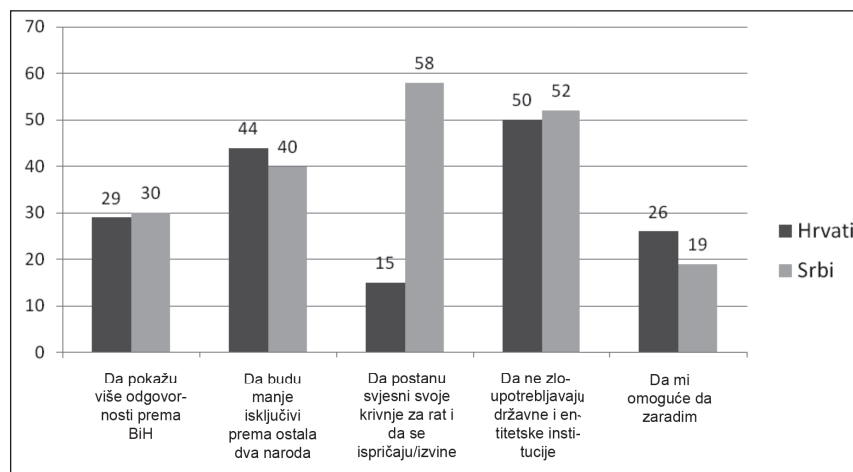
narod kojemu se, međutim, ne smije vjerovati, jer su podmukli i zli. Ispitanici su svoje brojne dojmove očito ponajviše temeljili na iskustvima iz proteklog rata koja su ostavila snažan trag na međusobnu percepciju i odnose. Svakako je zanimljivo da ispitanici tvrde da političari slabo utječu na stvaranje slike o drugim narodima. Autor, zaključno, tvrdi da su nalazi istraživanja pokazali da pripadnici triju naroda ne vjeruju jedni drugima, te da su "spremni živjeti jedni pored drugih, a ne jedni s drugima".

Agresivni i ponosni Srbi, dvolični i gostoljubivi Bošnjaci, podmukli i kulturni Hrvati

U svibnju 2010. u suradnji s Uredom Zaklade Friedrich Ebert u Banjoj Luci proveli smo terensko istraživanje javnog mnijenja na uzorku od tisuću građana BiH. Pored standardnog istraživanja stereotipa i imidža, ispitivali smo i uzroke tih pojava, te stajališta građana o proteklom ratu i budućnosti zemlje. Po svemu sudeći, stereotipi se nisu previše promijenili, premda je 2010. u prvi plan izbilo malo više pozitivna potencijala u međusobnim odnosima. Pripadnici sva tri naroda o sebi misle da su poštteni, marljivi i gostoljubivi, a negativna svojstva pripisuju drugima. Izolirajući prevladavajuće stereotipe, došli smo do nalaza da su Bošnjaci iz perspektive ukupne populacije (više od 25%) *spremni pomoći*, *marljivi*, *poštteni* i *dvolični*, Srbi su *dvolični*, *marljivi*, *poštteni*, *spremni pomoći*, *hladni*, *agresivni* i *ponosni* (više od 25%), a Hrvati su *kulturni*, *marljivi*, *dvolični* i *hladni* (više od 24%). Najnegativnije osobine jedni drugima pripisuju Bošnjaci i Srbi: Bošnjaci su za Srbe *dvolični* (52%), *nazadni* (31%), *neiskreni* (30%), ali i *spremni pomoći* (29%) i *marljivi* (27%), dok su Srbi za Bošnjake *hladni* (43%), *dvolični* (43%), *agresivni* (41%), *okrutni* (34%), *neiskreni* (18%), ali i *ponosni* i *marljivi* (po 17%). Od pet najučestalijih osobina Bošnjaci Srbima nisu dali nijednu pozitivnu. Hrvati su im, pak, dali jednu pozitivnu, jer su Srbi za njih: *dvolični* (37%), *neiskreni* (34%), *agresivni* (32%), *hladni* (29%), ali

Tablica 1. Prevladavajući stereotipi (cjelokupna populacija u %, N=1.000)

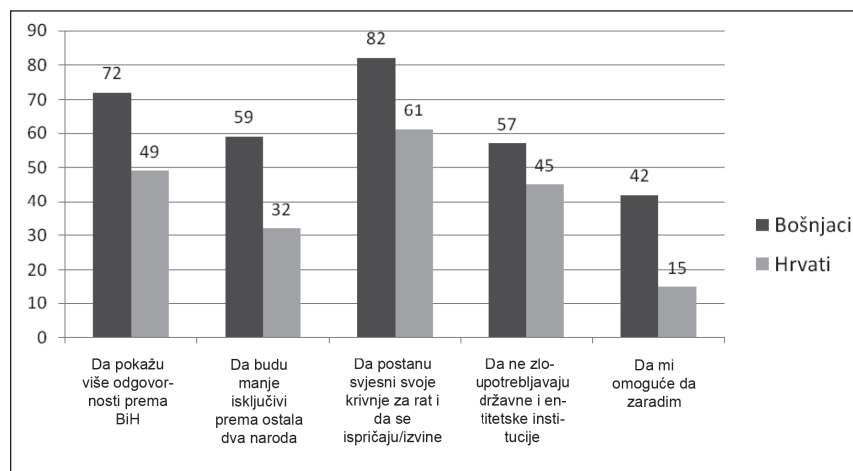
%	Bošnjaci	Hrvati	Srbi
Marljivi	39,2	27,5	26,8
Poštteni	37	19,6	25,6
Spremni pomoći	45,3	21,4	25,6
Kulturni	12,6	49	11,5
Tolerantni	21,1	16,9	19,4
Hladni	12,6	23,9	25,6
Dvolični	28,4	24,9	27,4
Okrutni	5,6	6	20
Agresivni	5	3,6	25,4
Nazadni	17,4	3,5	6,4
Ponosni	19,8	22,5	24,8
Nadmene	4,1	21	6,5
Gostoljubivi	20,9	22,7	20,4
Neiskreni	16,6	18,8	15,5
Bez odgovora	1,1	0,4	1,1

Grafički prikaz 1. Što bi vas navelo da promijenite svoj stav o Bošnjacima u BiH?

i ponosni (23%) i marljivi (20%). Kod Bošnjaka Hrvati vide *dvoiličnost* (36%), *spremnost na pomoć* (36%), *gostoljubivost* (32%), *neiskrenost* (31%), *marljivost* (28%), *ponos* (25%) te *nazadnost* (24%). Da Hrvati imaju najbolji imidž svjedoči i to što su im od "top 5" osobina Bošnjaci pripisali svih pet, a Srbi dvije pozitivne. Naime, Hrvati su u očima Bošnjaka *kulturni* (52%), *marljivi* (26%), *ponosni* (26%), *spremni pomoći* (25%) i *gostoljubivi* (23%), a u očima Srba *kulturni* (45%), *hladni* (41%), *dvoilični* (35%), *neiskreni* (27%), *marljivi* (26%) i *nadmeni* (22%). Imidž bosanskohercegovačkih Hrvata znatno se poboljšao, posebice među Bošnjacima, u odnosu prema nalazima prijašnjih istraživanja. To se, prvo, može protumačiti time što Hrvati postaju sve manje važan politički subjekt u toj državi koji se ne nalazi na putu ni Bošnjacima ni Srbima, a što je netko slabiji, obično je drugima simpatičniji. Drugo, porast pozitivne percepcije može se vjerojatno pripisati i poboljšanju slike Hrvatske u BiH nakon 2000. godine.

Tko je kriv za rat?

Pokušavajući otkriti što bi navelo ispitanike da promijene svoje stajalište o pojedinim narodima i njihovim pripadnicima, došli smo do nalaza da Hrvati i Srbi traže od Bošnjaka da

Grafički prikaz 2. Što bi vas navelo da promijenite svoj stav o Srbima u BiH?

ne zlorabe državne i entitetske institucije (više od 50% ispitanika) i da budu manje isključivi prema druga dva naroda (više od 40%). Kako među hrvatskim i srpskim ispitanicima postoji prilična suglasnost o tome, bošnjački političari zacijelo bi morali promijeniti ponašanje ako žele dobiti njihovu potporu u jačanju BiH. Uz to, čak 58% Srba očekuju od Bošnjaka da postanu svjesni svoje krivice za rat i da se ispričaju za ratne zločine. S druge strane, među bošnjačkim i hrvatskim ispitanicima postoji priličan konsenzus o srpskoj krivici za ratna stradanja: 61% Hrvata i 82% Bošnjaka očekuju od Srba da osvijeste svoju krivicu za rat i da se ispričaju za ratne zločine. Osim toga, 72% Bošnjaka i 49% Hrvata očekuju od njih da pokažu

više odgovornosti prema BiH. Bošnjaci (59%) više od Hrvata (32%) smatraju da Srbi trebaju biti manje isključivi prema druga dva naroda. Bošnjaci (55%) i Srbi (38%) očekuju da Hrvati pokažu više odgovornosti prema BiH. Dvostruko više Srba (50%) nego Bošnjaka (26%) smatra da i Hrvati trebaju postati svjesni svoje krivice za rat i ispričati se za nj. No zato dvostruko više Bošnjaka (44%) nego Srba (21%) smatra da Hrvati trebaju prestati zlorabiti državne i entitetske institucije. Zanimljivo je, nadalje, da čak 55% Bošnjaka i 42% Srba očekuje od Hrvata da im omoguće da zarade za život. Naime, svi su ispitanici uvjereni da su Hrvati u BiH ekonomski najneovisniji i najstabilniji, pa tako 48% bošnjačkih, 47% srpskih i čak 74% hrvatskih ispitanika smatraju da Hrvati imaju najbolji ekonomski standard i da najbolje žive.

Kako bi se moglo razgovarati o zajedničkoj budućnosti, nužno je postići makar minimalnu suglasnost o nedavnoj prošlosti. Stoga smo istraživali percepciju odgovornosti za nedavna ratna zbivanja. Odgovori su potvrdili kako pripadnici sva tri naroda imaju vlastite poglede na devedesete godine i odgovornost za rat. Srbi najodgovornijom smatraju međunarodnu zajednicu (56,5%) i sve političare u bivšoj Jugoslaviji (52,2%), potom prvog predsjednika BiH i bošnjačkog vođu Aliju Izetbegovića (43,7%) i prvoga predsjednika Hrvatske Franju Tuđmana (36,8%), te na kraju "splet okolnosti" (18,9%) i Slobodana Miloševića (16,1%). Za Bošnjake su najodgovorniji za ratna zbivanja u BiH Slobodan Milošević (49,9%) i Srbi (43%), potom svi političari podjednako (31,9%) i Franjo Tuđman posebno (26,1%), te naposljetku međunarodna zajednica (14,7%) i Alija Izetbegović (5,7%). Hrvati u BiH pripisuju najveću odgovornost za rat (57,7%) političarima bivše Jugoslavije, potom Srbima (29,8%), "spletu okolnosti" (28,5%) i Slobodanu Miloševiću (22,5%), a najmanje odgovornima smatraju međunarodnu zajednicu (10,8%) i Franju Tuđmana (6,6%). Usporedimo li te rezultate s nalazima sličnih istraživanja u Hrvatskoj (Skoko, 2010:147), uočiti ćemo značajne

ne zlorabe državne i entitetske institucije (više od 50% ispitanika) i da budu manje isključivi prema druga dva naroda (više od 40%). Kako među hrvatskim i srpskim ispitanicima postoji prilična suglasnost o tome, bošnjački političari zacijelo bi morali promijeniti ponašanje ako žele dobiti njihovu potporu u jačanju BiH. Uz to, čak 58% Srba očekuju od Bošnjaka da postanu svjesni svoje krivice za rat i da se ispričaju za ratne zločine. S druge strane, među bošnjačkim i hrvatskim ispitanicima postoji priličan konsenzus o srpskoj krivici za ratna stradanja: 61% Hrvata i 82% Bošnjaka očekuju od Srba da osvijeste svoju krivicu za rat i da se ispričaju za ratne zločine. Osim toga, 72% Bošnjaka i 49% Hrvata očekuju od njih da pokažu

razlike. Građani Hrvatske odgovornost za ratove u Hrvatskoj i BiH uglavnom pripisuju Srbima (53%) i Slobodanu Miloševiću (28,6%), znatno manje političarima bivše Jugoslavije (9,7%), a u "splet okolnosti" i odgovornost međunarodne zajednice ne vjeruje gotovo nitko. Te su razlike u gledanjima Hrvata u Hrvatskoj i BiH na protekla ratna zbivanja krajnje indikativne i trebalo bi ih dodatno istraživati.

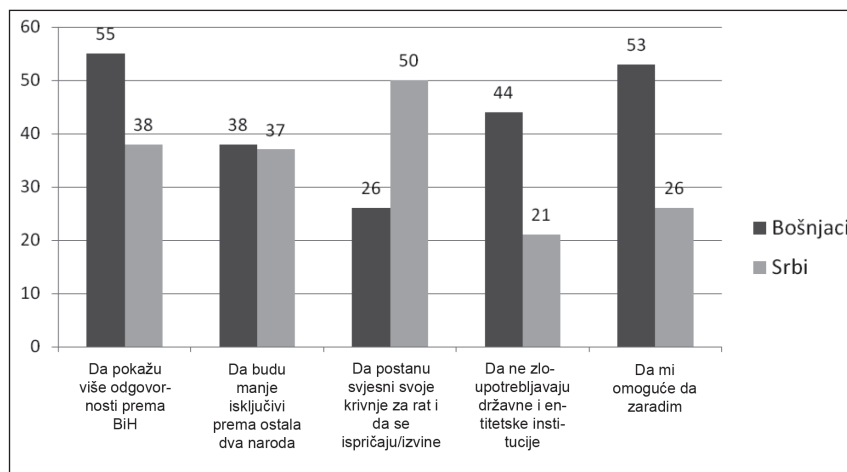
Naposljetku smo ispitivali kako pripadnici triju naroda doživljavaju BiH kao zajedničku državu. Ponuđeni su im opisi te države koji su se proteklih godina najčešće pojavljivali u medijima BiH i susjednih zemalja: *multietnička europska država, država triju konstitutivnih naroda, podijeljena država bez budućnosti, islamska država u srcu Europe, država pod paskom međunarodne zajednice*. Najviše je suglasnosti iskazano glede toga da je BiH *podijeljena država bez budućnosti* i *država triju konstitutivnih naroda* (po 29% od ukupnog broja ispitanika).

Hrvati u BiH pripisuju najveću odgovornost za rat (57,7%) političarima bivše Jugoslavije, potom Srbima (29,8%), "spletu okolnosti" (28,5%) i Slobodanu Miloševiću (22,5%)

Gleda li se iz perspektive svakoga od tri naroda posebno, uočljive su značajne razlike. Ukratko, za Bošnjake je BiH ponajprije podijeljena država bez budućnosti, multietnička europska država, te država triju konstitutivnih naroda, za Hrvate podijeljena država, država triju konstitutivnih naroda i država pod paskom međunarodne zajednice, a za Srbe država triju konstitutivnih naroda i država pod paskom međunarodne zajednice. BiH kao islamsku državu doživljava razmjerno mali broj ispitanika, a među njima prednjače Hrvati (12%). Da je BiH država pod paskom međunarodne zajednice najviše misle Srbi (29%), potom Hrvati (23%), a najmanje Bošnjaci (12%). Da je multietnička europska država vjeruje 26% Bošnjaka, te samo 7% Hrvata i 4% Srba. Da je riječ o državi triju konstitutivnih naroda najviše vjeruju Srbi (34%), potom Bošnjaci (28%), a najmanje Hrvati (18%).

Kako BiH učiniti državom u kojoj će sva tri naroda biti zadovoljna? Pokušali smo saznati što bi, prema mišljenju gra-

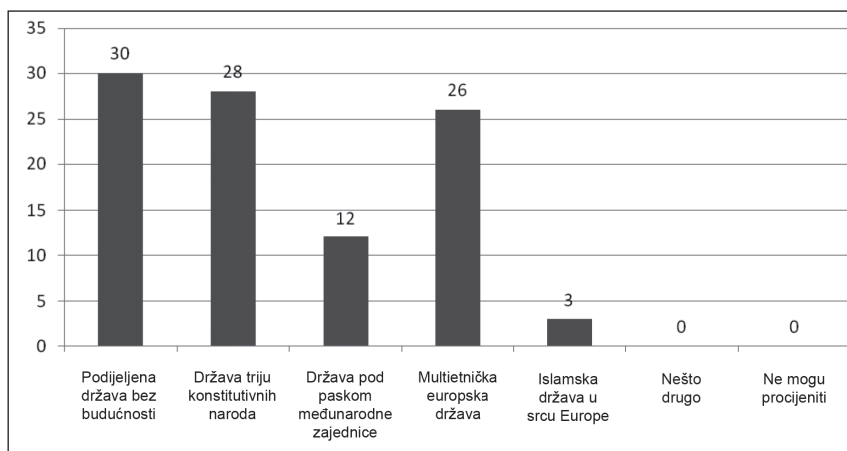
Grafički prikaz 3. Što bi vas navelo da promijenite svoj stav o Hrvatima u BiH?

đana, trebalo promijeniti da bi se poboljšali međunarodni odnosi. Najveći broj ispitanika iz sva tri naroda smatra kako se međusobni odnosi mogu poboljšati izborom boljih političara: to predlaže 49% Bošnjaka, 40% Hrvata i 40% Srba. Kvalitetniji i pravedniji zakoni pridonijeli bi poboljšanju odnosa za 20% Srba, 19% Hrvata i 14% Bošnjaka. O ostalim prijedlozima uglavnom nema suglasnosti. Dok 49% Bošnjaka bolju budućnost vidi u ukidanju entiteta i jačanju jedinstvene države, tako misli samo 7% Hrvata i 3% Srba. Velik broj Hrvata (39%) i Srba (28%) bolju budućnost vidi, naprotiv, u uspostavi triju entiteta – srpskoga, bošnjačkog i hrvatskog – ali to mišljenje ne podržava gotovo nijedan bošnjački ispitanik. Oko 20% Srba i Bošnjaka smatra kako će se stvari promijeniti na bolje kad BiH uđe u EU, dok u to vjeruje samo 10% Hrvata.

Sažimljući nalaze istraživanja možemo zaključiti kako uglavnom nema konsenzusa među pripadnicima Bošnjaka, Hrvata i Srba ni o prošlosti ni o budućnosti BiH. Prvo, tri naroda očito nemaju zajednički cilj, nego svaki od njih slijedi svoje nacionalne odnosno partikularne ciljeve i svoje viđenje budućnosti. Drugo, nema konsenzusa o odgovornosti za protekli rat i u njemu počinjene zločine, a svaki se narod podjednako smatra žrtvom drugih. Treće, nacionalno pitanje ili, bolje rečeno, nacionalna

Grafički prikaz 4. Percepcija BiH (cjelokupna populacija u %, N=1.000)

pitanja još nisu "riješena" tako bi sva tri naroda bila zadovoljna. Tome treba dodati i gotovo potpuno odsustvo empatije većine političkih vođa prema potrebama, interesima i kolektivnim osjećajima pripadnika drugih naroda.

Literatura

- MacDonald, D. (2010). Suživot ili međusobna mržnja. U: *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama*. Sarajevo: Biblioteka Memorija.
- Petrović, N. (2005). *Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Puhalo, S. (2009). *Etnička distanca i (auto)stereotipi građana Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Friedrich Ebert-Stiftung.
- Puhalo, S. (2003). *Etnička distanca građana Republike Srpske i Federacije BiH prema narodima bivše SFRJ – Banja Luka*: Friedrich Ebert-Stiftung.
- Skoko, B. (2010). *Hrvatska i susjedi – Kako Hrvatsku doživljavaju u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji, Sloveniji i Srbiji*. Zagreb: AGM.
-